

DOS DOCUMENTS DELS CRUÏLLES A LA VILA DE CALONGE (SEGLE XV)

MARIA VILAR BONET

RESUM: Aquest estudi es basa en dos documents reials. Un de 1437, per virtut del qual Calonge passà de la jurisdicció senyorial dels Cruïlles a la jurisdicció reial. L'altre, de 1463, és un document de Joan II, dirigit a Martí Guerau de Cruïlles, en el qual relata la participació d'aquest noble en la guerra del monarca. També la derogació dels privilegis de Calonge, a causa de la seva rebel·lió, i la donació de la jurisdicció de dita vila a Martí Guerau i als seus successors.

PARAULES CLAU: Alfons el Magnànim, Joan II, edat mitjana, Cruïlles, Calonge.

1. INTRODUCCIÓ

Al segle XIII la jurisdicció de Calonge passà a la casa de Cruïlles i durant quasi tres segles la vila estigué dominada pels senyors d'aquesta casa.

Del primer senyor que tenim notícies és de Gastó (segle XIII).

Els Cruïlles és distingiren per la seva gran fidelitat als reis. Prengueren part en les campanyes bèl·liques dels seus monarques, desenvoluparen importants funcions diplomàtiques, tingueren alts càrrecs en la cort i ben sovint trobem estampada la seva firma en documents de la reial cancelleria catalano-aragonesa.

Entre els senyors d'aquesta casa mencionarem Gilabert de Cruïlles, que es distingí en la conquesta de Mallorca, a la qual aportà trenta cavallers i els

Fig. 1. Armes dels Cruïlles. De gules sembrat de creuetes d'argent.

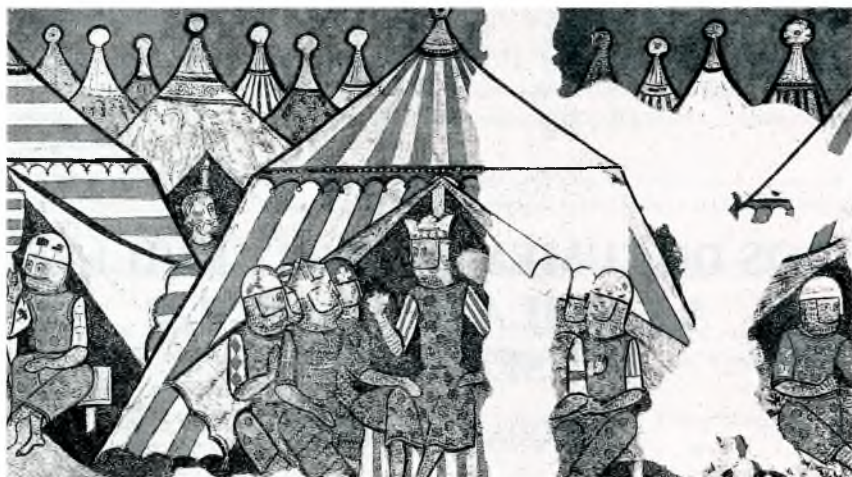

Fig. 2. El setge de Mallorca. A la dreta de Jaume el Conqueridor, Gilabert de Cruïlles amb casc marcat amb la creueta dels Cruïlles. Pintura mural (Muscu Nacional d'Art de Catalunya).

seus servidors. Podria ésser el fundador de Calonge de Mallorca, poblet del municipi de Santanyí.

Aquest il·lustre noble el cita el rei Jaume el Conqueridor en la seva crònica, com un dels capdavanters que desembarcà a l'illa i que va prendre part en el primer combat (fig.2).

L'any 1279 Pere el Gran creà la Batllia de Palamós i posà sota la seva jurisdicció Calonge, Vila-romà i Vall-llobrega.

En el mateix any es va concedir l'establiment de mercat a Calonge, el dijous o el dia que es volgués.

2. CALONGE: DE LA JURISDICCIÓ SENYORIAL DELS CRUÏLLES A LA JURISDICCIÓ REIAL

Les rendes de la Corona catalano-aragonesa no eren suficients per atendre les seves necessitats, i els sobirans es varen veure obligats a alienar els béns del Reial Patrimoni.

Al segle XV aquests béns disminuiran de tal forma que s'haurà de posar en pràctica una política encaminada a la llució i reversió a la Corona del Patrimoni alienat.

Al regnat d'Alfons el Magnànim correspon un dels moments àlgids del moviment reivindicatori de les jurisdiccions alienades per necessitats econòmiques.

Els reis no disposaven de diners per recuperar els béns que havien estat empenyorats i eren les mateixes poblacions les que pagaven dels seus propis diners la reversió a la Corona.

El Baix Empordà va participar activament en el moviment de lluçió i reversió a la Corona del béns alienats, i la casa de Cruïlles en resultà molt perjudicada.

Seguint aital política, l'any 1437, el prohoms, la Universitat i singulars de Calonge, per mitjà d'uns capítols presentats al rei Alfons el Magnànim i aprovats per aquest mateix sobirà, obtenen importants privilegis.⁽¹⁾

En els esmentats capítols, els anomenats prohoms, universitat i singulars de Calonge ofereixen al rei pagar de llurs propis diners la redempció de la jurisdicció senyorial de la vila, venuda per Joan I a Berenguer de Cruïlles l'any 1393 per la quantitat que aquest en va pagar, i li demanen tota una sèrie de privilegis que el monarca va atorgar.

El primer privilegi concedit és la unió perpètua de Calonge a la Corona, de la qual mai més es puguin separar.

Un altre privilegi atorgat és l'establiment de l'ofici de batlle propi, separat de la Batllia de Palamós. Es fa constar que abans que la jurisdicció de Calonge fos venuda l'any 1393 al noble Berenguer de Cruïlles, el batlle de la vila de Palamós era batlle i exercia jurisdicció sobre el lloc i terme de Calonge.

S'exclouen de l'ofici de batlle els domèstics o familiars i successors de Galceran de Cruïlles, senyor de Calonge en el moment de la redempció.

També s'exclouen de l'esmentat ofici, el Antoni Caritat, Nicolau Foixà i Andreu Blanch, per haver-se oposat a la redempció.

Això ens demostra palesament que a la vila hi va haver una certa resistència a la redempció.

Amb el desig que la ciutat de Barcelona assegurí la seva permanència en el braç reial, Calonge s'uneix a aquella ciutat en forma de carreratge; és a dir, que el dit lloc i terme siguin i romanguin carrers d'aquella ciutat.

Altres capítols fan referència a l'elecció del batlle, a la seva responsabilitat, a les atribucions. També es fa esment a l'elecció del consell, dels jurats, els síndics i els procuradors.

Capítol important és el del jurament dels privilegis de la vila. Estipulen els capítols que el primogènit, el governador general i tots els oficials reials que vagin a la vila de Calonge, abans d'entrar a la població, hauran de jurar els seus privilegis. En el cas que s'hi neguin, l'esmentada vila els podria denegar l'entrada i defensar aquest lloc sense incórrer en cap pena civil ni criminal, de les quals romandran absolts.

En les presents estipulacions queden clarament confirmades la força i

(1) La còpia d'aquest document es conserva a l'Arxiu de la Corona d'Aragó, Registre de la Reial Cancelleria, n. 2767, fol. 149-153, transcrit i publicat per l'autora d'aquest treball a *Estudis del Baix Empordà*, núm. 22. Sant Feliu de Guíxols, Institut d'Estudis del Baix Empordà. (pp. 101-120), any 2003.

Fig.3. Medalles d'Alfons el Magnànim (Museu Arqueològic Nacional. Madrid).

la personalitat que va adquirint el municipi de Calonge davant la monarquia i la preocupació per la salvaguarda dels seus privilegis (fig. 3).

Aquesta sèrie de privilegis pactats entre el rei i els prohoms, la universitat i els singulars, estructura la vida de la comunitat veïnal calongina.

3. MARTÍ GUERAU DE CRUÏLLES: LA GUERRA DE JOAN II (1462-1472)

Martí Guerau de Cruïlles era fill i hereu de Pere Galceran de Cruïlles. Heretà del seu oncle Joan Bernat la Baronia de Llagostera. Conseller reial, fou un eficient parlamentari a les Corts del període 1448-1460.

Participà en l'alliberament de Carles de Viana, fill del primer matrimoni de Joan II amb la reina Blanca de Navarra, empresonat pel seu pare a Lleida l'any 1460, el qual el nomenà camarlenc i negociador del seu projectat matrimoni amb Isabel de Castella, la futura reina Catòlica (fig. 4).

L'oligarquia catalana, aprofitant les baralles entre Joan II i el seu fill Carles de Viana, es llançà a una veritable guerra.

La Generalitat envià un exèrcit sobre Lleida, que sorprengué Joan II en un moment difícil, ja que havia de fer front a la vegada al partit Beaumontès de Navarra i a l'exèrcit d'Enric IV de Castella a la frontera.

Joan II hagué de capitular (Capitulació de Vilafranca del Penedès (1461)) reconeixent Carles com a hereu i hagué de sotmetre's al permís de la Generalitat per entrar a Catalunya.

El mateix any 1461 moria Carles de Viana.

Joan II inicià una guerra per instaurar el seu poder monàrquic autoritari i fer reconèixer Ferran, fill del seu segon matrimoni amb la noble castellana Joana Enríquez.

L'oposició de l'oligarquia catalana creà un consell del Principat i fou molt dura.

El conestable de Portugal fou coronat rei com a Pere IV, i durant el seu curt regnat donà la jurisdicció del castell de Calonge a Jaume Setantí, ciutadà de Barcelona, fill d'una família de mercader de la ciutat italiana de Lucca establerts a Barcelona (fig.5).

L'any 1462 arribava a la ciutat de Girona, procedent de Saragossa, Martí Guerau de Cruïlles, i tot seguit prenia part en la guerra a favor de Joan II.

A l'Arxiu de la Corona d'Aragó i a la sèrie de registre de la Reial Cancelleria, concretament en el registre 3387 (folis 115-117 v°) hi ha la còpia d'un document del rei Joan II, dirigit al noble Martí Guerau de Cruïlles, que, per donar prova fidedigna del seu contingut, substitueix àmpliament l'original, que no hem pogut localitzar, perquè la Reial Cancelleria fou

Fig. 4. El príncep de Viana. (còdex de la Biblioteca Nacional. Madrid).

Fig. 5. Retaule del Conestable de Portugal. Obra de Jaume Huguet. Segle XV (Muscu d'Història de la Ciutat de Barcelona).

creada, precisament a mitjan segle XIII, per donar constància de l'autenticitat i la veracitat del document expedit.

Hem d'observar que la data del document a què ens referim està esmenada, perquè té esborrada l'última "X" i el primer "I" "Anno a Nativitate Domini M^o CCCCLXXIIII". La menció que fa el document dels anys del regnat del rei Joan II ens permet afirmar que l'any és el 1463 (fig. 6).

En l'esmentat document, Joan II es dirigeix al dilecta conseller reial Martí Guerau de Cruïlles, de qui es diu que és la Baronia de Llagostera i Calonge "Martinus Gueraldi de Crudillis, cuius esse dicitur baronia La-

portes de la població als rebels. I vos noble, per la perfídia dels homes de Calonge vàreu ésser capturat i empresonat en hòrrides presons durant molt temps, imaginant el perill d'una horrenda mort. Tots els vostres bens de gran valor i preu foren saquejats, i tot el que teníeu en aquella població passà a mans dels que us tenien empresonat.

I danys més greus vàreu suportar, exposat sempre a morir en mans dels nostres infidels. Volguéreu evadir-vos i em van explicar que prop vostre hi havia el lladre que volia matar-vos".

4. DEROGACIÓ DE PRIVILEGIS, LLIBERTATS I CONSESSIONS ATORGATS A LA UNIVERSITAT I HOMES DE CALONGE, I DONACIÓ DE LA JURISDICCIO D'AQUESTA VILA A MARTÍ GUERAU DE CRUÏLLES

Seguim la nostra exposició basant-nos en el document de Joan II dirigit a Martí Guerau de Cruïlles.

Per la rebel·lió dels habitants de Calonge i altres rebels que s'hi varen afegir, Joan II deroga tots els privilegis, les llibertats i les concessions atorgats a la Universitat i els homes de Calonge.

"En consideració als serveis prestats per vos, noble Martí Guerau de Cruïlles al rei, la reina i el primogènit, en atenció als perills, danys, pèrdues i despeses que heu suportat i feta menció que vos noble, teniu la jurisdicció civil i criminal dels vostres homes propis, a vos i als vostres successors, us fem donació per lliure i franc alou, perfecte i irrevocable, que es diu "inter vivos", de la jurisdicció civil i criminal, alta i baixa, mer i mixt imperi del castell i lloc de Calonge, salvant processos contra crims de lesa majestad, fabricadors i falsificadors de moneda".

També concedeix la potestat i exercici d'espasa en els dits lloc i castell.

Martí Guerau de Cruïlles, amb una gran fidelitat al rei, seguí lluitant fins al final de la guerra. Morí l'any 1474.

L'últim senyor de Calonge de la casa de Cruïlles fou Pere Galcerán, fill de Martín Guerau.⁽²⁾

El 1471 Joan II pogué assetjar Barcelona, que acabà rendint-se.

L'any 1472 acabava aquesta llarga i dura guerra. Joan II pretenia que no hi hagués ni vencedors ni vençuts, però la guerra representà la ruïna econòmica de Catalunya i la seva decadència política.

L'any 1484 Ferran el Catòlic creà el comtat de Palamós i el donà a Galceran de Requesens, que en fou el primer comte.

L'any 1488, aquest mateix monarca vengué la jurisdicció de la vila de Calonge a Galceran de Requesens, i posteriorment passà a la seva filla Elisabet.

L'any 1506, Elisabet de Requesens es casà amb Ramon Folch de Cardona. Per raó d'aquest matrimoni, els Cardona-Anglesola passaren a ésser senyors de Calonge.

(2) Pere Caner (1983), *La vall de Calonge*. Generalitat de Catalunya. Ajuntament de Calonge, pàg. 107.